

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.6.2.36>

CECHY NABYCIA STATUSU UCZESTNIKA POSTĘPOWANIA ADMINISTRACYJNEGO

Liubov Tokmilova

*sędzia Odeskiego Okręgowego Sądu Administracyjnego,
aspirant Katedry Prawa Administracyjnego i Finansowego,
Narodowego Uniwersytetu „Odeska Akademia Prawnicza” (Odessa, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0001-9189-9864
e-mail: Tokmilova.L@rambler.ru*

Adnotacja. W artykule zbadano cechy nabycia statusu uczestnika postępowania administracyjnego. Ustalono, że osoby, które będą należeć do różnych grup uczestników postępowania administracyjnego, będą faktycznie nosicielami różnych praw procesowych wymagających różnych treści gwarancji. Jednocześnie osoba, jeśli istnieje podstawa prawna jego udziału w rozpatrywaniu i rozstrzygnięciu przez sądy administracyjne konkretnej sprawy w postępowaniu sądowym, nabywa status prawny charakterystyczny dla konkretnego uczestnika postępowania administracyjnego.

Ustalono, że ta sama osoba może uzyskać zarówno ten sam, jak i inny status prawny uczestnika postępowania administracyjnego przy rozpatrywaniu różnych spraw administracyjnych. Z drugiej strony, niezależnie od tego, kto nabywa status prawny uczestnika postępowania administracyjnego, zbiór elementów, które go determinują, nie jest zmienny i zależy wyłącznie od konstrukcji prawa postępowania administracyjnego.

Słowa kluczowe: uczestnik postępowania administracyjnego, status prawny, uczestnicy postępowania, przedstawiciele, inni uczestnicy postępowania, prawo postępowania administracyjnego.

PECULIARITIES OF ACQUIRING THE STATUS OF A PARTICIPANT IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Liubov Tokmilova

*Judge
Odesa District Administrative Court (Odessa, Ukraine),
Postgraduate Student at the Department of Administrative and Financial Law
National University “Odesa Law Academy” (Odessa, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0001-9189-9864
e-mail: Tokmilova.L@rambler.ru*

Abstract. The article researches the peculiarities of acquiring the status of a participant in administrative proceedings. It is established that persons belonging to different groups of participants in administrative proceedings will in fact be holders of different procedural rights that require different content of guarantees. In this case, a person in the presence of a legal basis for his participation in consideration and decision of administrative courts of a specific case in the trial acquires the legal status characteristic of a particular participant in administrative proceedings.

It is determined that the same person can acquire both the same and different legal status of a participant in administrative proceedings during the consideration of different administrative cases. On the other hand, regardless of who acquires the legal status of a participant in administrative proceedings, the set of elements that determine it is not variable and depends solely on the structure of administrative procedural law.

Key words: participant of administrative proceedings, legal status, participants of the case, representatives, other participants of the trial, administrative procedural law.

ОСОБЛИВОСТІ НАБУТТЯ СТАТУСУ УЧАСНИКА АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Любов Токмілова

*суддя
Одеського окружного адміністративного суду (Одеса, Україна),
аспірантка кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, Україна)
ORCID ID: 0000-0001-9189-9864
e-mail: Tokmilova.L@rambler.ru*

Анотація. У статті досліджено особливості набуття статусу учасника адміністративного судочинства. Установлено, що особи, які належатимуть до різних груп учасників адміністративного судочинства, фактично будуть носіями різних процесуальних прав, що потребують різного змісту гарантування. При цьому особа за наявності

юридичної підстави її участі в розгляді та вирішенні адміністративними судами конкретної справи в судовому процесі набуває правового статусу, характерного для конкретного учасника адміністративного судочинства.

Визначено, що одна й та сама особа може набувати як одного й того самого, так і різного правового статусу учасника адміністративного судочинства під час розгляду різних адміністративних справ. З іншого боку, незалежно від того, хто набуває правового статусу учасника адміністративного судочинства, сукупність елементів, якими його детерміновано, не є змінною та залежать виключно від конструкції адміністративного процесуального законодавства.

Ключові слова: учасник адміністративного судочинства, правовий статус, учасники справи, представники, інші учасники судового процесу, адміністративне процесуальне законодавство.

Вступ. Розвиток сучасної моделі адміністративного судочинства характеризується оновленням суб'єктного складу правовідносин, які пов'язано з розглядом адміністративної справи. Загалом статус учасника адміністративного судочинства означає, що особа фактично бере участь у конкретних відносинах під час діяльності адміністративних судів щодо розгляду й вирішення адміністративних справ. Сукупність ознак, за наявності яких особа може набувати відповідного статусу під час розгляду конкретної адміністративної справи, закріплено адміністративно-процесуальним законодавством. Проте для їх тлумачення необхідно звернутися до різних нормативно-правових актів, які тим чи іншим чином деталізують змістове наповнення правосуб'єктності учасників адміністративного судочинства. Проблематика визначення статусу учасників адміністративного судочинства була й залишається до теперішнього часу надзвичайно актуальною, особливо з огляду на докорінні зміни, які відбуваються в усіх сферах суспільного життя, насамперед у сфері судочинства. Метою статті є дослідження особливостей набуття статусу учасника адміністративного судочинства

Основна частина. Досягнення мети дослідження реалізовано шляхом виконання поставлених завдань, а саме: установити сутність поняття «учасник адміністративного судочинства»; охарактеризувати специфіку набуття означеного статусу; проаналізувати порядок набуття процесуального статусу залежно від функціонального призначення участі суб'єкта в адміністративному судочинстві. Дослідженню правового статусу учасників адміністративного судочинства присвячено праці таких учених: В.В. Головченка, Ю.О. Гурджі, В.О. Гринюка, С.В. Ківалова, Д.А. Козачук, А.О. Неугодніков, А.Ю. Осадчого, М.І. Смокович, І.В. Топор, Н.Б. Писаренко та багато інших. Ураховуючи реформування судочинства в Україні та зміни в нормативному регулюванні правового статусу учасників адміністративного судочинства, можемо констатувати наявність значної кількості невирішених питань в означеній сфері.

Поняття «учасник адміністративного судочинства» не визначено в адміністративно-процесуальному законодавстві, однак Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) оперує поняттям «учасники судового процесу», що є синонімічним у цьому випадку, та окремо поділяє їх на такі групи: 1) учасники справи, до яких зараховано сторони, третіх осіб та органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 42); 2) представники (ст. 55); 3) особи, які є іншими учасниками судового процесу, до яких зараховано помічника судді, секретаря судового засідання, судового розпорядника, свідка, експерта, експерта з питань права, перекладача, спеціаліста (ст. 61) (Кодекс адміністративного судочинства України, 2005).

Правовий статус учасника адміністративного судочинства можна розглядати в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні мова йде про права й обов'язки, якими наділяються та які, відповідно, покладаються на всіх осіб, що набули цього статусу. У вузькому розумінні правовий статус учасника адміністративного судочинства відображає його роль у судовому процесі як учасника справи, представника, особи, яка є іншим учасником судового процесу.

З огляду на нормативно встановлену градацію учасників адміністративного судочинства, очевидним є те, що особи, які належатимуть до різних груп учасників адміністративного судочинства, фактично будуть носіями різних процесуальних прав, що потребують різного змісту гарантування. При цьому особа за наявності юридичної підстави її участі в розгляді та вирішенні адміністративними судами конкретної справи в судовому процесі набуває правового статусу, характерного для конкретного учасника адміністративного судочинства.

Отже, одна й та сама особа може набувати як одного й того самого, так і різного правового статусу учасника адміністративного судочинства під час розгляду різних адміністративних справ. З іншого боку, незалежно від того, хто набуває правового статусу учасника адміністративного судочинства, сукупність елементів, якими його детерміновано, не є змінною та залежать виключно від конструкції адміністративного процесуального законодавства.

Правовий статус учасника адміністративного судочинства має свою структуру, яка складається з набору елементів і дає змогу міркувати про його цілісність. Загальна структура правового статусу учасника адміністративного судочинства включає такі елементи: правові норми; права, свободи, законні інтереси й обов'язки; правосуб'єктність як основа (передумова) правового статусу; принципи, гарантії прав і свобод; юридична відповідальність (Авер'янов, 2004: 194).

Щоб набути статусу учасника адміністративного судочинства, особа має володіти відповідним рівнем правосуб'єктності, який характерний для учасника справи, представника чи іншого учасника справи. Сутність правосуб'єктності полягає в тому, що вона визначає ті юридично значущі характеристики, які перетворюють реальну (персонально індивідуалізовану) особу на носія того чи іншого статусу та детермінуються через правоздатність, дієздатність і деліктоздатність.

Правосуб'єктність учасника справи, відповідно до ст. 43 КАС України, полягає в такому: адміністративна процесуальна правоздатність (здатність мати процесуальні права й обов'язки в адміністративному судочинстві) визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади АРК, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами); адміністративна процесуальна дієздатність (здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права й обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові належить фізичним особам, які досягли повноліття й не визнані судом недієздатними, а також фізичним особам до досягнення цього віку у спорах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони, відповідно до законодавства, можуть самостійно брати участь, органам державної влади, іншим державним органам, органам влади АРК, органам місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам, підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам)) (Кодекс адміністративного судочинства України, 2005).

Адміністративна процесуальна дієздатність і деліктоздатність учасника справи виникає з моменту фактичного залучення особи до конкретної адміністративної справи як позивача, відповідача, третіх осіб та органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Відповідно, адміністративна процесуальна дієздатність і деліктоздатність учасника справи визнаються за:

1) особами (громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства та юридичними особами: підприємством, установою, організацією), на захист прав, свобод та інтересів якої подано позов до адміністративного суду, а також суб'єктом владних повноважень, на виконання повноважень якого подано позов до адміністративного суду. При цьому юридичною особою є організація, створена й зареєстрована в установленому законом порядку (Цивільний кодекс України, 2003), а суб'єктом владних повноважень – органи державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг. Коли мова йде про юридичних осіб, категорія правосуб'єктності передусім відображає нероздільність виникнення правоздатності й дієздатності, що органічно доповнюють одна одну, а в більшості випадків узагалі зливаються (Безбабіна, 2006);

2) суб'єктом владних повноважень, до якого звернено вимогу позивача та громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, громадським об'єднанням, юридичною особою, до яких звернено вимогу позивача щодо тимчасової заборони (зупинення) окремих видів або всієї діяльності громадського об'єднання; примусового розпуску (ліквідації) громадського об'єднання; затримання іноземця або особи без громадянства чи примусове видворення за межі території України; установлення обмежень щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо); в інших випадках, коли право звернення до суду надано суб'єкту владних повноважень законом;

3) особами та суб'єктом владних повноважень, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору;

4) особами та суб'єктом владних повноважень, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору;

5) Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, державними органами, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами, які звернулись з позовом до адміністративного суду з позовними заявами в інтересах інших осіб і надали адміністративному суду документи та інші докази, які підтверджують наявність визначених законом підстав для цього. При цьому Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини може бути призначено Верховною Радою України громадянина України, який на день обрання досяг 40 років, володіє державною мовою, має високі моральні якості, досвід правозахисної діяльності й протягом останніх п'яти років проживає в Україні (Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 1997).

Звертаючи увагу на правосуб'єктність представника як передумову набуття статусу учасника адміністративного судочинства, першочергово варто зазначити, що самопредставництво та представництво – це дві різні категорії. Відповідно, самопредставництво може бути реалізованим шляхом: а) самопредставництва юридичної особи, суб'єкта владних повноважень щодо юридичної особи незалежно від порядку її створення, суб'єкта владних повноважень, який не є юридичною особою через керівника, члена виконавчого органу, іншої особи, уповноважену діяти від її (його) імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору чи контракту; б) самопредставництва органу державної влади, органу влади АРК, органу місцевого самоврядування щодо держави, територіальної громади через відповідний орган державної влади, орган влади АРК, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник, інша уповноважена особа відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (Кодекс адміністративного судочинства України, 2005).

Зарахування самопредставництва до § 2 «Представники» глави 4 «Учасники судового процесу» КАС України не має теоретичного та практичного обґрунтування. Із цього приводу варто погодитися з думкою Р.Ю. Ханік-Посполітак, якою вказане твердження підтверджується тим, що це порушує принцип процесуальної несумісності (особа не може в одному й тому самому процесі мати декілька процесуальних статусів). Отже, особа не може бути водночас й учасником справи, і своїм представником як учасника, а учасник справи себе не представляє, а захищає/відстоює свої права, у цьому разі важливим є словосполучення «брати участь», а не представляти себе в суді (Ханік-Посполітак, 2018, с. 54).

Повертаючись до представників, то набувати цього статусу в адміністративному процесі можуть: 1) батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом, які захищають у суді права, свободи й інтереси малолітніх і неповнолітніх осіб, які не досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, а також недієздатних фізичних осіб (законні представники), статус яких урегульовано нормами Сімейного кодексу України (ст. ст. 154, 211, 244 тощо) (Сімейний кодекс України, 2002) та підтверджено свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна; 2) фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах і в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (Про адвокатуру та адвокатську діяльність, 2005), статус якої в конкретній справі підтверджено довіреністю або ордером; 3) фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність і на підставі завіреної довіреності представляє іншу особу в справах незначної складності й в інших випадках, визначених адміністративним процесуальним законодавством.

Група інших учасників судового процесу включає тих суб'єктів, які беруть участь у справі, але не є зацікавленими особами в її вирішенні. До них зараховано помічника судді, секретаря судового засідання, судового розпорядника, свідка, експерта, експерта з питань права, перекладача, спеціаліста.

Висновки. Підсумовуючи, доходимо висновку, що набуття правового статусу учасника адміністративного судочинства опосередковує можливість особи користуватися визначеним переліком прав, які належним чином гарантовані. Установлено, що для набуття статусу учасника адміністративного судочинства особа має володіти відповідним рівнем правосуб'єктності, який характерний для учасника справи, представника чи іншого учасника справи. Сутність правосуб'єктності полягає в тому, що вона визначає ті юридично значущі характеристики, які перетворюють реальну (персонально індивідуалізовану) особу на носія того чи іншого статусу та детермінуються через правоздатність, дієздатність і деліктоздатність. Проаналізовано нормативно визначені ознаки, які конкретизують умови набуття правового статусу учасника адміністративного судочинства, та звернуто увагу на потребу доопрацювання деяких із них.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 10.02.2019).
2. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. кол. В.Б. Авер'янов (голова). Київ : Юридична думка, 2004. Т. 1 : Загальна частина. 584 с.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
4. Безбабіна О. Поняття та правосуб'єктність юридичних осіб як суб'єктів підприємницької діяльності. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2386> (дата звернення: 10.02.2019).
5. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.02.2019).
6. Ханік-Посполітак Р.Ю. Представництво в цивільному процесі за новим Цивільним процесуальним кодексом України. *Наукові записки НАУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Т. 1. С. 50–54.
7. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.02.2019).
8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9884> (дата звернення: 10.02.2019).

References:

1. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 r. № 2747-IV. [Code of Administrative Procedure of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> [in Ukrainian].
2. Averyanov V.B. (2004) Administratyvne pravo Ukrayiny [Administrative law of Ukraine]. Akademichnyj kurs: pidruch.: u 2 t.: T.1. Zagalna chastyna. K.: Vyd-vo «Yurydychna dumka», p. 287. [in Ukrainian].
3. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV. [The Civil Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
4. Bezbabina O.Ie. (2006) Poniattia ta pravosubiektnist yurydychnykh osib yak subiektiv pidpriemnytskoi diialnosti [The concept and legal personality of legal entities as business entities]. Yurydychnyi zhurnal. № 9. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2386> [in Ukrainian].
5. Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny: Zakon Ukrainy vid 23.12.1997 r. № 776/97-VR. [About the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
6. Khanyk-Pospolitat R. Yu. (2018) Predstavnytstvo v tsyvilnomu protsesi za novym Tsyvilnym protsesualnym kodeksom Ukrainy [Representation in civil proceedings under the new Civil Procedure Code of Ukraine]. Naukovi zapysky NAUKMA. Yurydychni nauky. Tom 1. S. 50–54 [in Ukrainian].
7. Simeinyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10.01.2002 r. № 2947-III. [The Family Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> [in Ukrainian].
8. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 r. № 2747-IV. [On Advocacy and Advocacy Activity]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9884> [in Ukrainian].